

ОЛЕСЬ ГОНЧАР ПРО ГОЛОДОМОР 1932-1933 РОКІВ (НА МАТЕРІАЛАХ ЩОДЕННИКІВ ТА ХУДОЖНІХ ТВОРІВ)

Сироїд І. В. (Київ)

У статті проаналізовано щоденникові записи та деякі художні твори Олесь Гончара. На основі них показано розуміння свідомою творчою інтелігенцією причин та винуватців трагедії українського народу 1932–1933 років.

Ключові слова: щоденники, голод, Олесь Гончар, інтелігенція, трагедія українського народу, художні твори.

В статье дан анализ дневниковым записям и некоторым художественным произведениям Олесь Гончара. С их помощью показано понимание творческой интеллигенцией причин и виновных в трагедии украинского народа 1932–1933 годов.

Ключевые слова: дневники, голод, Олесь Гончар, интеллигенция, трагедия украинского народа, художественные произведения.

The dairy records and some Oles Gonchar's works have been analyzed in the article. On their basis the comprehension of the reasons and culprits of Ukrainian nation tragedy in 1932–1933 by creative intelligentsia is shown.

Key words: diaries, hunger, Oles Gonchar, intelligentsia, Ukrainian nation tragedy, literary fiction.

Українська творча інтелігенція завжди виступала провідною силою та основою національно-культурного відродження. В умовах семидесятилітнього існування тоталітарного радянського режиму вона була тим середовищем, з якого виходили ідеї, що не завжди збігалися з офіційно визнаними суспільно-політичними доктринами. Однак можливостей пропагувати ці ідеї не було. Традиційна радянська політика щодо творчої інтелігенції передбачала нещадну розправу з тими, хто не бажав йти на компроміс з політичною системою, і відносно ліберальне ставлення до тих, хто цей компроміс сприймав. Результатом такого розвитку стосунків між державою та інтелігенцією стало виникнення інакомислення, з одного боку, й одержавлення творчої еліти – з іншого. Метою останнього було будь-якими методами поставити цю верству суспільства на службу тоталітарній системі. За таких обставин багатьом національно свідомим діячам культури і мистецтва доводилось працювати у внутрішній боротьбі із собою, за що вже в часи незалежної України їх часто звинувачували у «подвійній моралі».

До когорти митців, талант яких і авторитет у суспільстві дійсно був потрібні владі для пропаганди пануючої ідеології, належав і Олесь Гончар. Будучи народним депутатом УРСР і СРСР, членом ЦК КПУ, Головою Спілки письменників України, він, однак, завжди вважав себе перш за все патріотом, українцем, а лише потім – комуністом. А своє призначення у владі вбачав у захисті національної мови, культури, літератури і України загалом. Це

було лейтмотивом його громадсько-політичної діяльності. Влада ж застосувала проти непогамовного письменника усі випробувані методи впливу. Однак вони виявилися «неефективними», недієвими й безрезультатними відносно Олесь Гончара. У нього, як можна пересвідчитись зі щоденникових записів, завжди була своя правда, своя ідеологія, свій гуманізм.

Метою цього наукового дослідження є аналіз щоденникових записів та деяких художніх творів О. Гончара, оскільки саме зі сторінок щоденників Олесь Гончар постає справжнім, зі щирими думками і переконаннями, відвертими висловлюваннями, яких не міг сказати вголос. Щоденники митця сьогодні є важливим джерелом вивчення його громадсько-політичної діяльності, еволюції політичних поглядів, позиції відносно тих чи інших питань суспільно-політичного життя тощо. Збереглося близько 120 записників письменника, які упорядкувала й видала у трьох томах [1] берегиня його спадщини, дружина – Валентина Данилівна Гончар.

За свідченням Валентини Данилівни, Олесь Гончар мав намір опублікувати свої записники ще за життя, однак, будучи людиною занадто громадською, суспільною, йому нелегко було оприлюднити свідчення свого душевного стану. Саме тому тривалий час його сприймали як функціонера комуністичної партії, послідовного прибічника й виразника інтересів радянського режиму. Щоденники спростовують це. У них Олесь Гончар постає значно глибшим і складнішим, бо жив в суперечливу епоху тоталітаризму ХХ століття, повністю відкритим, щирим, справжнім, бо до щоденників не мала доступу цензура.

На сторінках записників письменника час від часу зустрічаються його роздуми над подіями 1932–1933 років. Будучи вихідцем з села, Олесь Гончар особисто пережив трагедію українського народу. Вразливого хлопцеві запало в душу все, що коїлося в його рідному селі в часи несправедливого «великого перелому», коли ламалися, калічилися долі односельців, пам'ять назавжди закарбувала моторошні сцени голоду в країні. Виникало питання: хто винен у трагедії? Проникливий Олесь Гончар бачив, як зловісно поєднувались, уживались у довоєнні роки поруч ентузіазм творців нового життя й мертвотний страх, породжений жорстокими репресіями. Легіони сталінських агітаторів навально, звідусіль штурмували свідомість людей. Однак голод 1933 року став для нього моментом просвітлення.

У 1933 році Олесь Гончар після закінчення семирічної школи почав працювати кореспондентом Козельщанської районної газети «Розгорнутим фронтом». Про цей період його життя йдеться в одному з листів молодого Гончара до сина полтавського поета Олесь Юренка – Юрія: «Семирічку я закінчував у селі Бреусівці того ж Козельщинського району, це була голодна весна 1933 року, половина нашого класу вимерли з голоду, і ми, що вціліли, приходили на уроки вже з пухлими ногами. Батько Ваш тоді саме працював у Козельщині секретарем райгазети, він підтримував мене у моїх школярських літературних спробах і коли дізнався, в якій я скруті перебуваю, одразу після сьомого класу покликав мене на роботу в редакцію, забравши туди з Хорішок і Василя Тараненка. Наше тодішнє життя – певною мірою – відтворене у моїй

повіді «Далекі вогнища», хоча вона й не є документальною річчю, – лише почасти її можна вважати твором у якихось елементах автобіографічним» [2].

У щоденнику ж Олесь Гончар згадував про життя в редакції газети так: «Прийшов я туди босий, а там зустрів ще босішого В. Т-ка. Ганяли нас, як солоних зайців. Спали на столах, на підшивках газет. На «Комсомольській правді» спали, а «Известиями» вкривалися» [1, 202]. Робота в редакції й отримуваний за неї невеликий пайок допоміг юнаку вижити в умовах голоду. Однак сам Олесь Гончар постійно наголошував, що від голодної смерті його врятувала бабуся: у неї квартирувала надіслана з міста фельдшерка, що ділилася своєю пайкою хліба, і бабуся пересушувала сухарі для внука [1, 247]

Про голод Олесь Гончар навіть у щоденнику писав небагато. Як розповідає онука письменника Леся Найда, у сім'ї про голодомор як історичний факт ніхто теж не говорив. Тема ця була настільки болісною і близькою для Олесь Терентійовича, що навіть записникам він не хотів передавати свої переживання. Чи не найперший відвертий запис датований 1974 роком. Взагалі записи 70-х років унікальні, бо найбільш насичені роздумами і спогадами про минуле, аналізом подій і постатей, переосмисленням і усвідомленням пережитого. Так от 21 березня 1974 року Олесь Гончар записав до щоденника: «Очевидець розповідає, як у 33-му році приїхав у своє рідне село, а всі стежки до хат позаростали бур'яном... Дівчинка стоїть. – Де мама? – Вмерла. – Де тато? – Вмер. І братик вмер... А сама стоїть з роздутим животиком – бур'ян їсть... А тим часом Постишев скликав у Харкові нараду:

– Приезжает Эррио в Харьков. (*Едуар Эррио – французький громадсько-політичний діяч – І.С.*) Надо подготовить город...

Хтось із відділу торгівлі питає Постишева, як бути із чергами (за хлібом комерційним, де товпляться пухлі люди із сіл)?

– Во дворы все очередь позагонять! И вообще не очень с ними... Голод? Мы голодом заставим единоличника пойти в колхоз!

Запевняють, що це буквально його фраза, оспіваного Постишева, ката нашого народу.»

Ще раніше, у 1971 році, Олесь Гончар, згадуючи своє нелегке сирітське дитинство, напише про знищення численних хуторів навколо їхнього села. І хоч не раз малий Гончар зазнавав кривди від жителів тих хуторів, що “не давали й води напиться”, але ніяк не міг забути, як сокирами вирубували садки, грабували комори і зносили хати – боліло все це письменнику до кінця його життя. “Розгул самознищення” – так він назвав страшну епоху кінця 20–30-х років минулого століття.

Чітко усвідомлюючи, хто був винуватцем голоду, Олесь Гончар вже у 1975 році записав до щоденника: «А голод 1933-го? Але ж тоді не було суховійного лиха, не було недороду – рік був як рік, умови природні нормальні, і тим жахливіша трагедія голоду... Чи напишу я коли про те, як треба? На всю правду, на всю силу? Про людей, що все життя хліборобили і мусили вмирати, пухнути, годувати дітей бур'яном... Книгу про безневинних. Що їх дівчина фельдшерка таблетками сподівалась порятувати. Про біофабрику, яка в цей час всіма цехами працює, коптить ковбаси та шинку – на експорт! Про газети,

в яких пишемо про те, що зробимо життя колгоспників заможним... і про голод ні слова. І про тирана вусатого, що не пускає в гавані Новоросійська кораблі Міжнародного Червоного Хреста, бо «голоду в нас нема»!...» [1, 237]. Таке відверте зізнання розкриває суспільно-політичні умови, в яких доводилося працювати Олесю Гончару, підтверджує його внутрішню боротьбу.

Запис у щоденнику від 23 серпня 1980 року свідчить, що Олесь Гончар розумів справжні причини трагедії, міг досягнути її масштаби: «То ж таки був геноцид! Пів-Сухої виморено голодом за одну весну. Сім'я Булата-ковалю, де діти старші поїли менших... А ті мої товариші – однокласники Киселі з бресівських хуторів, що незрівнянні успіхи виявляли в математиці, – сьогодні в школі були, а на завтра вже не прийшли: померли обоє. А по містах торгсини, Галещинська біофабрика окороки відправляє на експорт... Ні, то довічний Сталінів гріх, злочин його, якому нема й ніколи не буде виправдання» [1, 425–427].

Про голод на повну силу Олесь Гончар так і не написав. Була спроба у 1936 році в першій повісті «Стокозове поле» на матеріалах с. Суха відтворити трагедію України 1932–1933 років. Коли у 1937 році він надіслав твір на відгук відомому тоді письменнику Петру Панчу, той відповів, що це «безумовно найсильніша річ сучасної української літератури, однак друкувати ніхто не візьметься, бо голод» [1, 62–63]. В атмосфері політичних переслідувань і репресій молодому авторові довелося знищити повість. І лише в 1941 році її, перероблену самим Олесем Гончаром, до невпізнання звівечену редакторами, було опубліковано в журналі «Молодий більшовик» [1, 544]. Більше жодного твору письменник не присвятив цій болючій темі. Лише в одному епізоді роману «Людина і зброя» устами артилериста Решетняка автор розповів про повальний голод, про те, як він один з усієї сім'ї вижив, як ходив стригти колоски у полі, й таких було багато; кого ловили, називали «куркульськими перукарями», хоч то були не куркулі, а просто голодні люди. Зрозуміло, що в умовах тоталітарного радянського режиму про більше не могло бути й мови. Крім того, письменник вважав, що є речі, про які неможливо писати художні твори, так звані «заборонені теми», в яких «ні крихти надії, жодного промінчика світла» [1, 462]. До них він відносив і голод 1932–1933 років.

А в 1989 році, пишучи вступ до збірки спогадів очевидців голодомору 1932–1933 років під назвою «Безкровна війна», Олесь Гончар хвилююче оцінив спогади як "свідчення епохи, записи документальні, яким немає ціни". Письменник відзначив влучну назву збірки, оскільки "то була дійсно безкровна, нерівна, людиновбивча війна проти цілого народу, такого трудолюбивого, мирного й цілком безневинного" [3].

Щоденники Олеся Гончара підтверджують, що в умовах комуністичного режиму свідома українська інтелігенція розуміла справжні причини трагедії українського народу 1932–1933 років, її масштаби, знала, хто винен у тому страшному злочині. Ще задовго до «перебудови» Олесь Гончар усвідомлював, що то був геноцид українського народу. Та він не міг цього сказати вголос. А сьогодні, в умовах гласності і плюралізму думок, ми

стаємо мовчазними свідками, як на угоду іноземним інтересам перекручуються підтверджені документально історичні факти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончар О. Щоденники. У 3 т. / Упоряд. В. Д. Гончар. – К.: Веселка, 2002 – 2004.
2. Юренко Ю. Спогади «З берегів юності» // Добромисл. – 1997. – № 1–2. – С. 165.
3. Мищенко О. Бескровная война. Рассказы о голоде 1933 года, записанные в селах Козельщинского района на Полтавщине. – К.: Общество «Знання» УССР, 1990.

УДК 94(477)"1943/1945":614.885

ДО ПИТАННЯ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВА ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА НА ВИЗВОЛЕНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ (1943–1945 рр.)

Суденко О. В. (м. Черкаси)

У статті проаналізовано діяльність Товариства Червоного Хреста на визволених територіях України в період 1943–1945 рр.

Ключові слова: Товариство Червоного Хреста, оборонно-санітарна робота, шефська допомога, госпіталь.

В статье проанализирована деятельность Общества Красного Креста на освобождённых территориях Украины в период 1943–1945 гг.

Ключевые слова: Общество Красного Креста, оборонно-санитарная работа, шефская помощь, госпиталь.

The activities of the Red Cross Organization on the liberated territories of Ukraine during the 1943–1945-s have been considered in the article.

Key words: Red Cross Organization, military and sanitary work, voluntary assistance, hospital.

Питання соціального захисту та охорони здоров'я громадян є пріоритетним завданням для кожної політичної системи. Не була виключенням і радянська влада, яка по закінченню окупаційного періоду розпочала роботу по відновленню державної системи соціальної допомоги населенню визволених районів України. Значну роль в нормалізації життя і ліквідації наслідків нацистської окупації на визволеній території України відіграло Товариство Червоного Хреста. Умови в яких доводилося діяти названій організації були досить складними. І на початку, і в заключний період Великої Вітчизняної війни багатотисячний актив та члени Товариства Червоного Хреста УРСР весь свій час віддавали служінню гуманним цілям цієї організації та радянської медицини. Багатоаспектність соціальної проблематики повоєнного пе-